

Viron lauseoppia englanniksi

VALTER TAULI *Standard Estonian grammar: Part II. Syntax*. Acta Universitatis Upsalensis. Studia Uralica et Altaica Upsalensia 14. Uppsala 1983. 359 s.

Tämä kirja on vuonna 1980 viroksi ilmestynen »Eesti grammatika» -teoksen II osan käännös. Alkutekstiin verrattuna siinä on vähän muutoksia; suurin muutos koskee yhdeksättä, ns. *rööpväljendejä* koskevaa lukua, jota on huomattavasti lyhennetty. Siten suuri osa siitä, mitä seuraavassa sanon, pätee myös alkuteokseen.

Taulin teos ansaitsee tähänastisista laajimpana viron lauseopin kokonaiskäsitteilynä todella tunnustuksen, sitäkin suuremman, kun koko työ on yhden miehen tekemä. Kuten Tauli itse sanoo vironkielisen painoksen esipuheessa, muilta tutkijoilta hän on ottanut enimmäkseen vain kieliesimerkkejä. Kun nyt seuraavassa esitän etupäässä kriittisiä huomautuksia, niin syynä ei ole se, ettei kirjassa olisi enemmän kehuttavaa kuin moitittavaa, vaan toivo, että seuraava yhtä laaja viron lauseopin kuvaus olisi vieläkin parempi.

Kirja jakautuu kymmeneen lukuun: 1) Esipuhe (s. 19—26); 2) Predikaattiverbin muodot (s. 27—35); 3) Alistussyntagmat (s. 36—235); 4) Puutteelliset ja aukkoiset lauseet (s. 236—238); 5) Alisteiset lauseyhtymät (s. 239—276); 6) Rinnasteisen yhtymät (s. 277—305); 7) Kysymyslauseet (s. 306—322); 8) Pronominit korvaajina (s. 323—330); 9) Kontekstuaaliset variantit (s. 331—339); 10) Rektio (s. 340—348).

Taulin esitys on korosteisesti deskriptiivinen; valtaosa siitä on sanayhtymien (syntagmien) mahdollisia tyyppejä esittävien kaavojen luetteloa. Jokaisen kaavan yhteydessä mainitaan joukko esimerkkejä, ja lisinä on huomautuksia yhtymien muodosta ja merkityksestä. Tekijä ei yritä normittaa mitään. Mutta toisaalta hän ei missään yritä liioin analysoida eikä selittää kuvaamiaan rakenteita eikä yritä perustella tai selittää esitys- ja käsittelytapansa.

Tästä johtuukin kriittisten huomautusteni ensimmäinen linja. Kirjaa lukiessani virisi toistuvasti kysymys: mihin Taulin esitys sijoittuu viron lauseoppia koskevassa kirjallisuudessa, entä mihin lauseopin yleisessä käsittelyssä? Ulkoisesti Tauli selvään pyrkii »objektiiviseen» strukturaaliin luokitteluun, jossa mahdollisimman johdonmukaisesti nojaututaan ilmausten muotoon ja mahdollisimman vähän käytetään kriteereinä niiden semanttisia ja funktionaaleja piirteitä. Mutta ilmausten luokittelu rakennekaavojen mukaisesti ei itsestään vielä takaa, että kannanotot kielen syntaktisen kuvauksen käsitteellisissä ja periaatteellisissa kysymyksissä kävisivät tarpeettomiksi. Joistakin vaikeaymmärteisistä syistä Tauli välttelee sellaisten kysymysten eksplisiittä käsittelyä; hänen kannanottonsa täytyy kaivaa esiin aineiston luokittelusta ja esittelystä. Mutta kerran esiin saatuina ne eivät osoittautu läheskään niin itsestään selviksi ja kiistattomiksi, ettei olisi ollut syytä selittää ja perustella niitä, ennen kuin tekijä on ruvennut rakentamaan näin laajaa klassifikaatiota.

Taulin kuvauksen perustana on sanayhtymän käsite (vir. *sõnaühend*, engl. *syntagm*). Sanayhtymässä sanat kuuluvat rakenteellisesti (*structurally*) yhteen. Tärkeimpiä ovat alisteiset sanayhtymät (*põimühendid, subordinating syntagms*), joissa apujäsen (*laiend, modifier*) täydentää pääsanana merkitystä. Alisteisia sanayhtymiä käsitellään kirjan laajimmassa, 3. luvussa (s. 36—235).

Sanayhtymä, pääsana ja apujäsen ovat traditionaalista lauseopista tuttuja käsitteitä, ja sinänsä niitä vastaan ei voida sanoa mitään. Mutta Taulin käsityksessä myös lause osoittautuu samanlaiseksi sanojen yhdistelmäksi kuin muut sanayhtymät. On merkittävää, että vironkielisen painoksen esipuheen ensimmäinen lause, jossa yritetään määritellä lauseen olemusta, on englanninkielisestä painoksesta poistettu. Teksti alkaa toteamuksella, että lause voi koostua yhdestä tai useammasta sanasta; enempää lauseesta sinänsä ei puhuta. Predikatiivisuutta ja siihen liittyviä

modaalisia ja kommunikatiivisia ilmiöitä ei käsitellä. Subjekti osoittautuu vain yhdeksi verbin »objektin sijoissa» esiintyväksi apujäseneksi, kuten käy ilmi sivulla 36 esitetystä jaottelusta. Mitään yritystä ei ole tehty liioin predikaatin käsitteen selvittämiseksi.

Dependenssi- ja sijakieliopissa on kyllä tavallista, että pintarakenteen subjektina olevan yksikön katsotaan lauseen propositionaalisessa syvärakenteessa olevan predikaatin (mikä ei ole sama kuin verbi) apujäsen, argumentti. Mutta eihän se tarkoita sitä (eikä varmaan Taulikaan ajattele), ettei subjektin ja predikaatin suhteessa muuta mainitsemisen arvoista olisikaan. Päinvastoin: juuri tuollainen eronteko kuvaustasojen välillä (propositionaalinen tms. rakenne ja pintarakenne) herättää dependenssi- ja sijakieliopissa kaikkein selvimmin kysymyksen subjektin valinnasta — »subjektivointisäännöistä» — joissakin kielissä. Kuvitellaan esimerkiksi, että kirjan ei-virolainen lukija (jollaiselle kirja lähinnä lienee tarkoitettu) yrittää Taulin aineiston avulla saada selville viroin subjektin ja predikaatin mahdollisia esiintymismuotoja. Ilmeisesti hän ei saa siitä mitään adekvaattia eikä selväpiirteistä kuvaa. Subjektia käsitellään vain yhtymissä verbi + nomini. Mutta millaisissa rakenteissa esiintyvät ei-nominaaliset subjektit (kuten *da*-infinitiivi)? Millaisia ovat virossa obligatorisesti subjektittomat lauseet? Esiintyykö virossa »muodollista» subjektia, kuten engl. *it* tai suomen *sitä* (Hakulinen 1975)? Predikaatista Tauli puhuu vieläkin vähemmän — tämä termi yleensä esiintyy vain ilmauksessa *predikaattiverbi*, ja eksplisiitisti esitetään vain verbin finiittimuodoissa esiintyvät predikaatit. Kysymykseen, ovatko virossa mahdollisia muunmuotoiset predikaatit, ei saa suoraa vastausta. Ja kun ei viroin subjektista eikä predikaatista ker- ran muodostu kokonaiskuvaa, ei tietenkään synny selvää kuvaa liioin viroin lause-tyypeistä. Epäselväksi jää, onko tekijä tietoisesti luopunut tämän kysymyksen käsittelystä — ja mitkä mahtavat siinä tapauksessa olla hänen perusteensa — vai

onko se hänen sanayhtymäkeskeisen käsittelemuotonsa onneton seuraus.

Subjektin ja predikaatin rinnalla tärkein lauserakenne-elementti on objekti. Tämän lauseenjäsenen Tauli on määritellyt perinnäiseen tapaan luettelemalla objektin mahdolliset sijamuodot ja osoittamalla sen funktion (»grammatical goal of verb», s. 45). Virossa on totaaliobjekti, kun samanaikaisesti täyttyy kaksi ehtoa: lause ilmaisee toiminnan tuloksellisuutta (resultatiivisuutta) ja objektin referentti käsitetään kokonaisuutena. Muissa tapauksissa esiintyy partiaaliobjekti. Muita objektin muotoon vaikuttavia tekijöitä Tauli ei käsittele, ja kuten voi päätellä hänen kriittisestä kannanotostaan H. Rajandin ja H. Metslangin objektinkäsittelyyn (Tauli 1982), hän ei pidä muiden tekijöiden huomioonottoa tarpeellisena. Yhdyn tässä kuitenkin epäilyyn, jonka M. Erelt katsauksessaan (1982) on esittänyt Taulin kannan suhteen. Jos viroin objektisäännöt olisivat näin yksinkertaiset, tuskin tästä kysymyksestä olisi kiistelty näin pitkään.

Mutta objektin sisältävien syntagmojen yhteydessä viriää myös pari periaatekysymystä, jotka liittyvät käytettyyn esitysmuotoon.

Suuri osa esitetyistä alisteisista yhtymistä ei koostu pelkästään kahdesta elementistä — pääsanasta ja apujäsenestä —; sen sijaan ne ovat ns. kompleksisia syntagmoja (*liitühend, complex syntagm*), joissa jompikumpi jäsenistä — tai kumpikin — on itse syntagma. Sellainen on esimerkiksi yhtymä N + (MA + O), jossa N on nomini, MA on *ma*-infinitiivi ja O on objekti (s. 55); esimerkiksi *agar mälestussambaid püstitama*. Yhtymä MA + O on kokonaisuutena N-elementin apujäsen (apujäsen esitetään aina oikealla puolella pääsanaa).

Ensiksi voidaan todeta, että Tauli ottaa tässä selvästi kantaa lauseenjäsenyyksen lineaarisuuteen ja hierarkkisuu-teen, joista on kiistelty viroin lauseoppia koskevassa kirjallisuudessa (ks. Erelt 1979). Tauli on ilmeisesti lauseenjäsenyyksen hierarkkisen järjestyksen puolella.

Mutta toisaalta Taulin esitysjärjestelmä synnyttää myös ongelmia, sillä se pakottaa hänet näkemään ja esittämään hierarkioita usein sielläkin, missä niitä todellisuudessa ei ole tai ne ovat niin epäselviä, että yhden tietyn hierarkian valitseminen vaikuttaa vähintään mielivaltaiselta. Esimerkiksi lausekkeen *kujutles Karlat tantsimas* rakenne on esitetty kaavalla $(V_1 + O_p) + V_2$ mas, jossa O_p tarkoittaa objektia partitiivimuodossa. Toisin sanoen: *kujutles Karlat* muodostaa yhden syntagman, jota pääjäsenenä täydentää *tantsimas*. Miksi juuri tällainen jäsenys? Kuten sanottu, Tauli ei missään perustele omia erittelyjään. Useiden kaavojen hierarkkinen rakenne on sen verran mutkikas, että sen voi ymmärtää vain spekulatiivisesti; sisällöltään vastaava hierarkia on lähes merkityksetön. Tarkastellaan vaikkapa seuraavaa kaavaa: $([V_1 + V_2] + P_{nm}) + O$. Siinä V_1 on infinitiivi ja P_{nm} nominatiivimuotoinen predikatiivi (s. 45); esimerkiksi *Kõik sunnitakse olema rahulikud*. Tässä muodostavat syntagman ensiksi *sunnitakse + olema*; tämän syntagman kokonaisuudesta riippuu *rahulikud*; ja lopuksi kompleksisyntagmaa *sunnitakse olema rahulikud* — taas kuin tiettyä kokonaiselementtiä — täydentää objekti *kõik*. Millaisin kriteerein esimerkiksi predikatiivi ja objekti on asetettu juuri tällaiseen hierarkiajärjestykseen? Ja yleensä voi kysyä, millä perusteilla saadaan kompleksisyntagmat, joissa pääjäsenen on itse syntagma ja siitä riippuu jokin muu elementti, ts. kaavatyyppit $(A + B) + C$ tai $(A + B) + (C + D)$.

Ja lopuksi huomautettakoon, että esitetyt syntagmat eivät aina ole minimaalisia; usein niitä voisi hyvin jakaa pienemmiksi itsenäisiksi osiksi. Esimerkiksi sopii jo mainittu $N + (MA + O)$: olennaista on tässä ilmeisesti se, että nomina N täydentää *ma*-infinitiivi MA . Mitä merkitystä tässä yhteydessä on sillä seikalla, että *ma*-infinitiiviä vuorostaan täydentää objekti?

Alisteisten sanayhtymien käsittelyn kiistattomina myönteisinä puolina erityisesti vieraskielisten lukijoiden kannalta on mainittava kaksi seikkaa. Ensiksi: ob-

jektia käsiteltäessä on esitetty perusteelliset luettelot viron partitiivisista ja irresultatiivisista verbeistä, joiden yhteydessä käytetään vain partitiiviojektia (s. 46—49). Toiseksi on paikallissijoissa esiintyvien apujäsenten käsittelyssä selitetty viron paikallissijojen yleisiä merkityksiä ja sisä- ja ulkopaikallissijojen käyttöä konkreettisiin substantiiveihin asti (kuten *meri, rand, tänav*; s. 93—102).

Muutama sana myös muista kirjan osista. Neljäs luku esittelee — kahdella ja puolella sivulla — puutteellisia ja elliptisiä lauseita (*vaeg-* ja *lünklaused; minor and elliptic sentences*). Puutteelliset lauseet ovat sellaisia, joista puuttuu predikaattiverbi: *Appi! Eest ära!* Elliptinen lause on taas sellainen, josta puuttuu jonkin syntagman muutoin obligatorinen (apu)jäsen. Lauseen täydellinen sisältö käy ilmi kontekstista: »*Oled sa rahul?*» — »*Mitte eriti.*»

Seuraava, 5. luku tarkastelee alisteisia lauseyhtymiä (s. 239—276). Yhtä perusteellisesti ei tätä lauseyhtymää ole käsitelty missään aiemmassa viron lauseopissa. Sivulauseiden perusluokittelu on esitetty pääsanana sanaluokkien mukaisesti (verbejä täydentävät sivulauseet, substantiiveja täydentävät sivulauseet jne.), ei sivulauseiden funktioiden mukaisesti, kuten on ollut tapana viron lauseopeissa. Tällainenkin luokittelu on tarpeen, mutta lukija ei löydä Taulin kieliopista hakeamaansa tietoa, jos hän on kiinnostunut tietyn funktionaalien merkityksen (kuten jonkin toiminnan tarkoituksen, syyn, tavan ym.) ilmaisemisen mahdollisuuksista yhdyslauseissa. Tämänkin puolen poisjätö on ilmeisesti osa Taulin pyrkimystä strukturaaliin, ei-funktionaaliin käsittelytapaan.

Kuudennessa luvussa ovat mukana rinnasteiset yhtymät (*rindühendid, co-ordinate syntagms*). Tauli käsittelee ns. kontraktiolauseita (contracted sentences), rinnasteisia lauseita sekä rinnasteisia lauseyhtymiä (lauserind, compound sentence). Rinnasteiset lauseet erottaa kontraktiolauseista se, että niiden jokaisesta komponentista löytyy predikaattiverbi ja

että verbeillä ei ole yhteisiä apujäseniä. Tämä yksinkertainen ja sinänsä luonnollinen periaate johtaa joskus kuitenkin varsin absurdeihin tuloksiin. Esimerkiksi lause *Kirjutan ja loen* on rinnasteinen yhdyslause, mutta *Ma kirjutan ja loen* on kontraktiolause, koska *ma* on kummankin predikaatin subjektina (ks. s. 299—300). Rinnasteisella lauseyhtymällä (lauserind, compound sentence) Tauli tarkoittaa lauseiden yhtymää, jossa konjunktio aloittaa uuden (itsenäisen) lauseen, ts. jossa konjunktion edessä on piste (s. 300). Esim. *Rääkida ta ei tahtnud, käed ja keha olid väsinud. Aga uni ei tulnud.*

7. luku käsittelee kysymyslauseita, 8. luku taas koskettelee pronomien kuten *enese ~ enda, mõlemad, kumbki* käyttösääntöjä. Aiemmista viron kieliopeista ei vastaavia osia löydy, mutta niiden tarkoituksenmukaisuus on ilmeinen etenkin eiviroilaisten lukijoiden kannalta.

9. luku käsittelee muutamien *rööpväljendien* käyttöä. Esimerkiksi vertaillaan ns. lyhyen illatiivin käyttöä, paikallissijojen ja postpositioiden (esim. gen. + *peal*, gen. + *peale*), samoin *ki*-liitteen ja myös *ka* ja *isegi* esiintymistä. Tämä luku on vironkielisessä alkuteoksessa huomattavasti pitempi. Käännöksestä on poistettu esim. *et + da*-infinitiivin ja *maks*-muodon, lauseenvastikkeiden ja vastaavien sivulauseiden vertailu. Valinnan syytä on vaikea tietää: sellaisten rinnakkaisilmausten käsittely tosin kuuluisi pikemminkin stilistiikkaan kuin tavalliseen lauseoppiin.

Numeroiduista viimeisessä, 10. luvussa esitetään cräiden verbien, adjektiivien ja substantiivien rektiöt.

Kokoavasti korostan vielä kerran, että Taulin kirja on huomattava saavutus viron lauseopin käsittelyssä. Se kattaa kaikki tärkeimmät lauseopin lohkot (jos jätetään muutamia tämän arvostelun alussa esitetyt seikat huomiotta), ja siihen sisältyy erittäin runsaasti kieliaineistoa: sen kääntäminen englanniksi on epäilemättä kannattanut.

L Ä H T E E T

- ERELT, M. 1979: Eesti lihtlause probleeme. Eesti Raamat, Tallinn.
 — 1981: Valter Tauli, Eesti grammatika II: lauseõpetus [arv.] — Keel ja Kirjandus n:o 4 s. 217—218.
 HAKULINEN, AULI 1975: Suomen *sitä*: pragmatiikan heijastuma syntaksissa. — Sananjalka 17 s. 25—41.
 TAULI, V. 1981: Objektisäännön mutkistamisesta. — Virittäjä 85 s. 79—83.